

Dr MIHAILO VUCKOVIC,
Titograd

ORJEN — POTENCIJALNI NACIONALNI PARK

UVOD

Ideja o zaštiti planinskog masiva Orjena je stara. Počela je da se praktično realizuje 1965. god., kada je poseban Inicijativni odbor, sastavljen od predstavnika tri zainteresovane republike SR BiH, SR CG i SR Hrvatske, dao predlog granica i zahvaćenu teritoriju kategorisao kao nacionalni park. Tim predlogom je bio obuhvaćen veliki prostor, počev od Budve na jugu pa prema Makarskoj do ispod Čapljine na sjeveru, porođ Biće, zahvatajući Grahovo i sve do granice nacionalnog parka Lovćen, uključujući i Bokokotorski zaliv u cjelini. Ovako predloženom granicom bila je obuhvaćena teritorija od oko 300.000 ha. Stručna obrada je povjerena Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture SR BiH, odjeljenju za zaštitu prirode, koji je sa saradnicima iz drugih republika dio posla obavio. Kako se već 1966. god. u punom jeku radilo na izradi regionalnog prostornog plana Jadranske obale, to je Inicijativni odbor dalju obradu Orjena prepustio tome projektu.

Republički zavod za zaštitu prirode SR Crne Gore izradio je poseban prilog, i predao ga projektu »Južni Jadran« u Dubrovniku, o potrebi zaštite Orjena, i predložio da se ovaj masiv kao geografska cjelina kategoriše kao nacionalni park. Taj predlog je u konačnoj obradi prihvaćen i usvojen 1968. godine. Na tome se dalje stalo, sve do ponovnog pokretanja zaštite Orjena i osnivanja novog Inicijativnog odbora 6. februara 1978. god. u Herceg-Novom. Odbor je sastavljen od predsjednika svih zainteresovanih opština iz sve tri republike i predstavnika određenog broja OUR-a. Na osnivačkom skupu dogovoreni su osnovni principi, formirano je uže radno tijelo, postavljeni neki rokovi i donijet zajednički zaključak da se posao privede kraju. Radna grupa Odbora sa predstavnicima zainteresovanih SO, predstavnikom JNA i predstavnikom Zavoda za zaštitu prirode Crne Gore, napravila je predlog granica za područje Crne Gore još u maju 1978. god. Zavod za

zaštitu Crne Gore je takođe, u isto vrijeme, pripremio i predao Inicijativnom odboru i predlog teza budućeg zakona za proglašenje Orjena kao nacionalnog parka. Time je znatan dio posla izvršen. Orijentacioni dio granica je napravljen i za područje SR BiH i usvojen na sjednici u Trebinju, dok se za teritoriju SR Hrvatske ocjenjuje da nema značajnijih prirodnih vrijednosti u sastavu ovoga masiva koje bi trebalo obuhvatiti granicom parka. Detaljan opis granica za teritoriju SR BiH dogovoreno je da uradi posebna grupa do početka juna 1978. g. Dalji detalji mi nijesu poznati.

GRANICE

Pri izradi predloga granica nastojalo se da se zadovolje svi značajniji elementi koji idu u prilog cjeline parka i njegovog budućeg statusa. Dalje se išlo i za tim da se ne izostave značajnije prirodne, kulturne i druge vrijednosti, koje će uticati na povećanje sadržajne vrijednosti parka kao cjeline. Naša je ocjena da je predlogom granica obuhvaćen najvredniji dio masiva Orjena i da čini kompaktnu cjelinu. Njegovom granicom je obuhvaćena vodena akumulacija na Grahovu, spomenici kulture, izvori, pećine i drugi prirodni fenomeni, škrape, vrtače i sl.; obuhvaćene su Crkvice, Subra, Zupci, trebinjska akumulacija i mnoge druge vrijednosti. (Prilog: karta.) Velika prednost obuhvaćene teritorije je i u maloj naseljenosti, što znatno olakšava pri izradi namjene prostora i plana njegovog korišćenja.

PROGRAMIRANJE

Iako su istraživanja Orjena parcijalna, može se tvrditi da ovaj planinski masiv sadrži ogromno bogatstvo prirodnih, kulturnih, memorijalnih i drugih vrijednosti koje ga čine izuzetnim u čitavom sklopu Dinarida. To nameće obavezu da se vrlo stručno i odgovorno pristupi njegovom istraživanju i valorizaciji. Nakon konačnog usvajanja granica, bilo bi neophodno snimiti postojeće stanje prostora i izvršiti najneophodniju ekološku valorizaciju terena i izdvojiti osnovne rezervate različitih kategorija, kao neophodnu podlogu za sva buduća planiranja na ovom prostoru. Kako je sve to dug i obiman posao, to za prvi momenat trebalo bi razraditi najnapadnutije lokacije, na kojima se već danas, manje ili više, dosta spontano gradi, i razvijaju se kao turističke mikro lokacije. (Zupci, Crkvice i sl.)

ORGANIZACIJA I FINANSIRANJE

Različiti su pristupi u postavljanju organizacije nacionalnih parkova u svijetu pa i kod nas. Zakonom o nacionalnim parkovima Crne Gore predviđeno je formiranje SIZ-ova za svaki nac.

park. Takav pristup je osnova našeg društvenog opredjeljenja; već se u praksi dokazala, pa nema razloga da ni u ovom slučaju ne bude opravdana. Članice SIZ-a parka biće sve zainteresovane SIZ-e, društveno-političke zajednice i njihove asocijacije. Takav SIZ će naći mogućnost finansiranja usvojenog programa.

Sjedište — stručna služba SIZ-a parka, u dosadašnjim dogovorima, predviđeno je da bude u Herceg-Novom, sa odgovarajućim jedinicama u Trebinju i drugim mjestima prema ukazanoj potrebi.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE PARKA

Masiv Orjena je zbog svojih geoloških, geomorfoloških, klimatskih, florističkih i faunističkih osobina i specifičnosti, jedna od najzanimljivijih planina u sistemu južnih Dinarida. Ovaj masiv je oduvijek privlačio pažnju brojnih naučnih i stručnih radnika, naročito iz oblasti prirodnih nauka, iz naše i drugih zemalja Evrope. Iako su dosadašnja istraživanja na ovoj planini bila manje-više, ekskurzivna i nepotpuna, na temelju i takvih podataka došlo se do određenog saznanja o bogatstvu i raznovrsnosti, florističkih, faunističkih, geoloških, geomorfoloških i drugih karakteristika koje ga čine značajnim masivom i upućuju na potrebnu zaštitu, detaljno proučavanje i vrlo stručnu valorizaciju.

Polazeći od osnovnih postavki zaštite, unapređenja i korišćenja prirode i njenih elemenata, došlo se do zaključka da masiv Orjena pripada kategoriji opštih prirodnih rezervata, koja mu preko naziva »Nacionalni park« obezbjeđuje najveću sigurnost odgovarajuće zaštite, unapređenja i korišćenja njegovih vrijednosti za potrebe naše i budućih generacija. U daljoj razradi ideje o zaštiti preko ove kategorije pošlo se od toga da se pod nacionalnim parkom podrazumijeva prostorna cjelina koja obuhvata jednu ili više izvornih, očuvanih, ili u manjoj mjeri izmijenjenih prirodnih sredina, koja ima značajnu prirodnu, estetsku, naučnu, kulturnu, obrazovno-vaspitnu i turističko-rekreativnu vrijednost. Sve zahtjeve koje postavlja ova definicija, u manjem ili većem obimu, masiv Orjena ispunjava. On nesumnjivo predstavlja prostornu cjelinu dovoljno očuvanih elemenata prirode sa neznatnom izmijenjenošću na malom prostoru u neposrednoj blizini naselja. Predlogom granica i ta su naselja uglavnom isključena iz granica parka.

ISTRAZIVANJE

U naučnom pogledu Orjen je predstavljao ključni objekat za izučavanje flore Dalmacije. Istraživači u prošlom i ovom vijeku ukazali su na neobičan mozaik i bogatstvo florističkih elemenata. Tako je 1882. g. Orjen posjetio poznati istraživač Sieber i tada

prvi put opisao Peteriu ramentaceu. Na ovoj planini je određena istraživanja vršio Malv, Weiss, Ascherson, Huter, Pichler, Neumayer, Papalava; zatim, poznati botaničar Wislani, koji je na osnovu materijala sa Orjena opisao nekoliko novih vrsta biljaka za ovu planinu (*Senecio wislanius*, *Amphoricarpus Neumayeri* i druge). Orjen i Bijelu goru, dalje, su posjećivali Pančić, Pantoczek, koji je opisao i biljku *Viburnum maculatum*; zatim, Vandas koji je opisao sa Orjena *Salvia brachiodon* kao endemičnu biljku; istraživanja su na Orjenu vršili i brojni drugi istraživači, Vesely, Degen i mnogi drugi poznavaoći flore i vegetacije i u novije doba: Blečić, Fukarek, Pulević, Vučković, Atanacković i drugi. Na osnovu materijala sa Orjena opisano je preko stotinu novih taksona (Pulević-1978).

Kako je Orjen i najviša planina u zoni primorskih Dinarida (1895 m), to su na njegovoj visinskoj distanci razvijeni brojni vegetacijski pojasevi, od zone makije do pojasa munike, koja doseže do najviših vrhova ove planine. Ovom prilikom ćemo nabrojiti samo nekoliko značajnijih biljnih zajednica. Na visini od oko 1000 m n. v. jasno se izdvaja očuvanija šuma hrasta medunca i crnog graba (*Querceto-Ostryetum carpinifoliae*), iznad nje se izdiže pojas tipične bukove šume (*Fagetum mocsiacae montenegrinum*) i ide do oko 1250 m n. v. Ova zajednica postepeno prelazi u bukovo-jelovu zajednicu, koja je antropogeno potisnuta. Ponegdje se nađe primjerak situog podmlarka jele. Između pojasa šume hrasta medunca, crnoga graba i bukve, nalazi se veoma zanimljiva i u ovim krajevima rijetka zajednica mećije ljeske i crnog graba (*Colurno-Ostryetum carpinifoliae*). Iznad pojasa bukovo-jelovih šuma nadovezuje se na manjem prostoru zajednica subalpske bukve (*Fagetum subalpinum*). U najvišim dijelovima Orjena, na visinama od oko 1450 pa sve do preko 1850 m n. visine, rasprostranjena je lijepa i inače vrlo rijetka šuma munike (*Pinetum heldreichii montenegrinum*), koja zauzima znatno veći prostor i drugačijeg je kvaliteta od šuma munike na drugim planinama u zoni primorskih Dinarida (Lovćen, Rumijsa i sl.).

FAUNA

Fauna Orjena je znatno manje istraživana, koliko nam je poznato. Direktnim istraživanjima u vremenu od 1965. do 1972. g. utvrdili smo da na Orjenu, pored ostalih životinja koje žive na okolnim primorskim planinama, živi srna (*Capreolus capreolus*) i divokoza (*Rupicapra rupicapra*). Negdje 1976. g. obaviješteni smo da je pronađen i primjerak uginulog mrkog medvjeda. Ove oskudne podatke navodimo kao određeno upozorenje na potrebu daljih istraživanja, naročito u pogledu ekoloških niša i mogućnosti izučavanja zbog eventualnog razmnožavanja i stvaranja povoljnijih uslova za povećanje populacije postojećih vrsta faune.

Pored ostalih, evidentirane su i razne vrste rijetkih ili porijedjenih vrsta orlova, sova i drugih ptica (bjeloglavi sup, buljina i sl.).

Slična istraživanja su vršena iz oblasti geomorfologije, speleologije i drugih nauka. Podaci su razbacani po brojnim organizacijama, pa čak i zemljama. Poznato je npr., da Arhiv u Beču raspolaze određenim materijalom, zatim Arhiv u Pragu i u drugim zemljama. Prema prikupljenim podacima na Orjenu je evidentirano preko 250 raznih speleoloških objekata (pećina i jama). Sve su to samo osnovna saznanja o ovome objektu, koja ukazuju na ogroman neistraženi kapital.

ORJEN KAO MEMORIJALNI SPOMENIK

Poznato je da Orjen predstavlja memorijalni spomenik prirode, kao značajan objekat po istorijskim događajima iz ranijih, a naročito iz doba posljednjeg rata. Na njemu je osnovan hrabri Orjenski bataljon, koji je pronio slavu pobjeda širom naše zemlje, u drugom svjetskom ratu. Orjen je danas tradicionalno stjecište bratstva i jedinstva, i zbog svega toga ostaće trajnim istorijskim spomenikom prirode.

Crkvice, na primjer, nijesu poznate samo po velikim količinama padavina (preko 5000 mm/god.), već i po brojnim istorijskim događajima. Na tom prostoru je, za doba austrougarske okupacije bilo izgrađeno jedno od najjačih utvrđenja na ovome dijelu Balkana, koje je služilo u bitkama protiv crnogorske vojske. Tu su i danas ostaci zidina vojnih logora, pekare velikog kapaciteta, konjušnice, ostaci brojnih cisterni sa starim, u ono doba vrlo funkcionalnim, prečistačima putem taloženja i brojnim drugim objektima koji stoje kao pečat neponovljive prošlosti; na vrhu Dvrsnika su razrušeni ostaci, za ono doba, snažnog artiljerijskog utvrđenja i brojni drugi spomenici, koje, na žalost, nijesmo znali da sačuvamo i valorizujemo.

KOMENTAR

Sve izneseno je samo mali dio vrijednosti koje Orjen ima. No, i to je dovoljno za opredjeljenje o njegovoj kategorizaciji zaštite. Nijedan se objekat ne štiti radi njega samoga, već, u prvom redu, zbog širih interesa društva. Za takav interes prvenstveno su zainteresovane skupštine opština, odnosno njihova privreda, kojima po položaju Orjen i gravitira: Herceg-Novi, Kotor, Tivat, Nikšić, Trebinje, Bileća i Dubrovnik. Kod većeg broja ovih opština je turizam osnovna privredna djelatnost, pa se njihov interes u cjelini podudara interesima razvoja planinskog masiva Orjena.

Naime, osnovni pravac privrednog razvoja ovoga parka je predodređen za razvoj turističke privrede. On će u sebi sadržati sve komponente koje primorski turizam ne može da pruži. Orjen će, po svome sadržaju, odgovarati tipu liberalnijih nacionalnih parkova, u kojemu zaštitna funkcija neće dominirati kao u slučaju nac. parka Biogradska gora, već će više odgovarati tipu parkova Lovćena, Durmitora, Sutjeske i slično.

Sada je osnovni zadatak što prije dopuniti dokumentaciju, donijeti pravosnažni akt o njegovom osnivanju i pristupiti njegovom organizovanju.

Summary

ORJEN — A POTENTIAL NATIONAL PARK

Dr. Mihailo VUČKOVIC, Titograd

The idea of protecting Orjen dates from earlier. The Republic Institute for Nature Conservation of SR Crna Gora has given the suggestion to classify this geographic whole as a natural park and include it into «the South Adriatic» project. The suggestion was accepted and a great deal of the work has been completed.

The suggested area — the range of the future national park — covers (see the enclosed map) all the values that should be preserved and made accessible to public. The massif of Orjen contains a large treasure of natural, cultural, memorial and other values, which make it rare in the whole Dinarids. Thanks to its specific geology, morphology, climate, flora and fauna the mountain massif of Orjen arises great interest of scientific workers from all over Europe as well as of many lovers of nature.

From the scientific point of view Orjen presented the central point in the exploration of Dalmatian flora. This massif was explored by many well known scientists in the last and this century and the particular pattern of its floral elements were pointed out.

The scientific explorations of the other values of Orjen (in geology, geomorphology, speleology, fauna) are not complete and they are the tasks to be taken in future. So far the exploration has given such worthy results that our complete society (not only the community gravitating to it) should make an effort to protect and refine this valuable natural reserve.